

ODNOS SOCIJALISTIČKIH VLASTI PREMA HUSEIN-EF. ĐOZI

Elvir DURANOVIĆ

Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka
elvir.duranovic@iitb.ba

SAŽETAK: Na osnovu dokumenata iz Gazi Husrev-begove biblioteke, porodičnog arhiva Husein-ef. Đoze, arhiva Republičke komisije za vjerska pitanja te arhiva Obavještajno-sigurnosne agencije Bosne i Hercegovine u kojoj se nalazi arhiv UDBA-e, autor u radu tematizira odnos socijalističkih vlasti u Bosni i Hercegovini prema Husein-ef. Đozi, islamskom misliocu koji je svojim djelovanjem obilježio drugu polovinu XX stoljeća u Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini. U prvom dijelu rada autor otkriva manje poznate detalje iz biografije Huseina Đoze koji se odnose na njegovo djelovanje tokom Drugog svjetskog rata, a na kojem se zapravo bazirao odnos državnih vlasti prema njemu u socijalističkom periodu. U nastavku rada autor se bavi pitanjem povratka Đoze u Islamsku zajednicu 1960. godine iz ugla socijalističkih vlasti. Sačuvana građa i izvori nedvosmisleno pokazuju da je Husein Đozo, kao visoko moralna osoba, odbio biti informer vlasti. Socijalistička vlast ostavljala je Huseina Đozu na miru sve dok su njegove aktivnosti bile u skladu s njenim intencijama. Onog momenta kada bi Đozo svojim djelovanjem, prema ocjeni državnih vlasti, prešao granicu dozvoljenog, ista ta vlast pokretala je sve raspoložive mehanizme, od informativnih razgovora, preko napada kroz režimske medije do izmicanja tla pod nogama u Islamskoj zajednici, kako bi vršila pritisak na njega da podnese ostavke na dužnosti koje je obavljao i vrati se u, za vlast, poželjni okvir rada.

Ključne riječi: Husein Đozo, Sulejman Kemura, UDBA, Komisija za vjerska pitanja, Parergon

“Među najekstremnijim nosiocima neprijateljskog djelovanja iz redova islamskog klera kontinuirano je dolazila do izražaja neprijateljska djelatnost Đozo Huseina kako u periodu rata, zbog čega je kao pripadnik 13. “Handžar” SS – Divizije i suđen 1945. godine, tako i poslije rata, naročito u periodu poslije 1960. godine od kada se nalazio na raznim funkcijama u Islamskoj zajednici.”

UDBA, dosje Huseina Đoze

Djelovanje Huseina Đoze od početka Drugog svjetskog rata do prelaska u Vrhovno islamsko starješinstvo 1960. godine

Zbog službovanja u 28. SS regimenti od augusta 1943. do maja 1944, te zbog toga što je od jula do

decembra 1944. godine bio upravitelj imamske škole u Gubenu, Njemačka, u kojoj su se školovali imami za službu u SS diviziji, Husein Đozo je na Vojnom sudu u Sarajevu 5. juna 1945. godine osuđen na pet godina robije i pet godina gubitka časnih prava po izdržanoj kazni.¹

Kaznu zatvora Đozo je u punoj mjeri odslužio u Stocu i Zenici. Tokom izdržavanja kazne družio se s Muhamedom Pandžom, Kasimom Dobračom i Mahmudom Traljićem.² Po izlasku iz zatvora Đozo se 1. juna

1950. godine zaposlio u “Gradskoj tvornici kožnih preradevina” u Sarajevu na mjestu statističara ili evidentičara.³ Budući da ga zbog kazne gubitka časnih, odnosno građanskih prava, uprava tvornice nije mogla zaposliti na neodređeno vrijeme i prijetio mu je otkaz čime bi bila ugrožena njegova i egzistencija njegove porodice, Đozo je 8. februara 1952. godine uputio molbu Prezidijumu Narodne skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije u Beogradu da ga oslobodi od izdržavanja

¹ “Presuda od 5.6.1945.”, Porodični arhiv u vlasništvu Džemaludina Đoze, sina Husein-ef. Đoze.

² “Analitički presjek saznanja o neprijateljskoj djelatnosti Đozo Huseina”, Arhiv

Obavještajno-sigurnosne agencije Bosne i Hercegovine (AOSABIH).

³ “Potvrda 3.7.1953.”, “Personalni dosje Husein-ef. Đozo”, V-37-4/1982, Arhiv Gazi Husrev-begove biblioteke (AGHB).

kazne gubitka građanskih prava.⁴ Odlukom br. 2357 od 8. aprila 1952. godine Prezidijum je usvojio njegovu molbu i vratio mu građanska prava.⁵ U "Gradskoj tvornici kožnih prerađevina" Đozo je ostao do 31. decembra 1951. godine. Nakon toga, od 1. januara 1952. do marta 1953. godine bio je zaposlen u "Bosna plodu".⁶ U ovom periodu Đozo se oduševljavao Nagibovom i Naserovom revolucijom u Egiptu 1952. godine nakon koje je svrgnut egipatski kralj Faruk I i uspostavljena Republika. Shodno izvještajima UDBA-e, Đozo se povremeno susretao s nekim trgovcem iz Aleksandrije koji mu je prenosio vijesti iz Egipta. Među prijateljima, Đozo je revoluciju u Egiptu opisivao kao rezultat djelovanja "Muslimanske braće", organizacije koja je bila aktivna u Egiptu za vrijeme njegovog školovanja u ovoj arapskoj zemlji i s čijim radom je bio vrlo dobro upoznat.⁷

Iza "Bosna ploda", od 13. marta 1953. godine do 31. decembra 1954. Đozo je bio zaposlen u "Upravi gradskih puteva" u Sarajevu na radnom mjestu – fakturista.⁸ Čini se da su komunističke vlasti obavještavale uprave privrednih organizacija u koje se Đozo zapošljavao o njegovom djelovanju tokom Drugog svjetskog rata uslijed čega je stalno i iznova bio prisiljen objašnjavati razloge koji su doveli do njegovog uključivanja u SS diviziju. Sretna je okolnost da je, vjerovatno na zahtjev "Uprave gradskih puteva" u Sarajevu, Đozo 24. aprila 1953. godine napisao autobiografiju u kojoj je objasnio razloge pristupanja SS diviziji. Također, Đozina autobiografija daje odgovor na jedno od važnijih pitanja koje historičari do sada nisu uspjeli razriješiti a to je: Zašto je Đozo, iako je bio pripadnik SS divizije u kojoj je radio na podizanju morala neprijateljskih vojnika, osuđen na relativno malu kaznu – pet godina

zatvora, ako se zna da su mnogi Bošnjaci, koji su učinili manje prekršaje prema komunističkoj vlasti, osuđeni na mnogo veće zatvorske kazne?

Krenimo redom. Neposredno pred Drugi svjetski rat 1939. godine po završetku studija na Azharu Đozo se vratio u Bosnu i Hercegovinu, gdje je 29. jula 1940. godine postavljen za suplementa za orijentalne predmete na Nižoj okružnoj medresi u Sarajevu. Početkom 1941. godine premješten je na dužnost prosvjetnog referenta u uredu reisul-uleme. Boraveći na Azharu od 1934. do 1939. godine Đozo je, oduševljavajući se islamskim modernistima u Egiptu, propustio šire se upoznati s političkim previranjima koja su obilježila prilike u Bosni i Hercegovini neposredno pred Drugi svjetski rat. S istim vjerskim zanosom koji je obilježio njegove studentske godine, Đozo se ubrzo po povratku u domovinu uključio u "El-Hidaju". U takvim okolnostima početak Drugog svjetskog rata Đozu je zatekao politički neiskusna, o čemu on u autobiografiji piše:

"Početak Drugog svjetskog rata zatekao me je politički nespriprema i neiskusna. U momentu izbijanja rata perspektiva događaja bila mi je potpuno nejasna ili, bolje rečeno, nisam je uopće ni imao. Događaji koji su odmah počeli da slijede bili su toliko krupni i tragični, da mi nisu davali dovoljno ni vremena ni mira da bih se mogao pravilno orijentirati. Istina, meni je odmah bilo jasno da je ustaški postupak prema Srbima i Jevrejima najveći zločin i pravo krvolovstvo. Radi toga sam odmah još 1941. najoštrije osudio taj postupak i potpisao poznatu Sarajevsku rezoluciju."⁹

Iako, dakle, politički dezorijentiran, kao uostalom i većina bošnjačkog naroda koji je Drugi svjetski rat dočekao bez jakog političkog vođstva,

Đozo nije stajao sa strane, već je svjestan ustaških zločina kao član Glavnog odbora "El-Hidaje" potpisao *Sarajevsku rezoluciju* 18. oktobra 1941. godine koja osuđuje zločine nad svim nevinim građanima Bosne i Hercegovine. No, događaji koji su uslijedili primorali su Đozu da se još aktivnije uključi u ratna dešavanja. Naime, kao prosvjetni referent u uredu reisul-uleme tokom 1941. i 1942. godine često je imao priliku prisustvovati sastancima na kojima su preživjeli Bošnjaci izvještavali o masovnim zločinima četnika nad nevinim bošnjačkim življem u istočnoj Bosni. Tako su se u uredu reisul-uleme 3. decembra 1941. godine, kao svjedoci ratnih dešavanja u rogatičkom kraju, pojavili Saračević Sabrija i Saračević Avdo iz sela Točionik koji su izjavili da su četnici u rogatičkom kotaru zapalili 72 muslimanska sela i zaseoka te da se ubijanje i paljenje sela i dalje nastavlja. Opisujući četničke zločine, svjedoci Sabrija i Avdo Saračević su izjavili:

"Paljenje sela vrši se na taj način što se najprije stanovnici sela: djeca, žene i ljudi zatvore u kuće, a onda se kuće zapale. Osim spaljivanja vrše se i masovna ubijanja. Ubijaju se žene, starci i djeca. U selu Kalimanići poubijano je na jedanput dvanaest osoba među njima starac Mehaga Hajdarević od 80 godina starosti. Ubijanja se vrše na najgrozniji način, odrezuju se nosovi, vade oče, prorezuju se u žena i djevojaka dojke, u nosećih žena rasparsa se trbuh itd."¹⁰

Ove navode potvrdili su Alija Jusić i Ibrahim Hodžić koji su ujedno u ime rogatičkih izbjeglica zamolili reisul-ulemu da na nadležnom mjestu poradi svim silama da se povede ozbiljna akcija protiv četničko-komunističkih hordi kako bi se krajevi koje su četnici zauzeli ponovo oslobodili

⁴ "Molba od 8.2.1951.", "Personalni dosje Husein-ef. Đozo", V-37-4/1982, AGHB.

⁵ "Odluka od 8.4.1952.", Porodični arhiv u vlasništvu Džemaludina Đoze, sina Husein-ef. Đoze.

⁶ "Analitički presjek saznanja o neprijateljskoj djelatnosti Đozo Huseina", AOSABIH.

teljskoj djelatnosti Đozo Huseina", AOSABIH.

⁷ "Analitički presjek saznanja o neprijateljskoj djelatnosti Đozo Huseina", AOSABIH.

⁸ "Rješenje od 13.3.1953.", "Personalni dosje

Husein-ef. Đozo", V-37-4/1982, AGHB.

⁹ "Autobiografija Huseina Đoze", "Personalni dosje Husein-ef. Đozo", V-37-4/1982, AGHB.

¹⁰ "Zapisnik od 3.12.1941.", POV-3-62/1941, AGHB.

i na taj način osigurao život, imetak, čast i vjera muslimana. U svojstvu zapisničara Đozo je prisustvovao ovom saslušanju i potpisao ga.¹¹

Svjedočenja Sabrije i Avde Saračevića samo su neka u nizu koja su opisivala strašne zločine četnika nad Bošnjacima u istočnoj Bosni, a koja su od odgovornih tražili angažman. Budući da je i sam bio rodom iz istočne Bosne, iz Goražda, do Đoze su također dolazile vijesti i o četničkim zločinima u njegovom rodnom kraju što ga je primoralo da kao aktivan intelektualac da svoj doprinos u borbi protiv tih zvjerstava. O tome kako je doživljavao događaje u istočnoj Bosni s kraja 1941. i početkom 1942. Đozo u autobiografiji piše:

“Međutim daljni događaji koji su se dramatično redali, još su me više potresli i zbunili. Naime, ja sam rodom iz istočne Bosne (Goražde). Nečuvena zvjerstva i masovni pokolji muslimana, veliki broj izbjeglica i njihov najbjedniji život kojeg sam ja imao priliku da vidim, njihovi izvještaji i pričanja o pokoljima i paljenju sela, sve je to toliko na mene djelovalo da me je, logično, moralo pomenuti.”¹²

S jedne strane, dakle, ustaše su štitili Hrvate i, onoliko koliko im je odgovaralo, Bošnjake koji su živjeli s njima na okupiranoj teritoriji, dok su, s druge strane, četnici štitili Srbe osvećujući se Bošnjacima za zločine ustaša. U tako haotičnoj situaciji Đozi je postalo jasno da niko stvarno ne štiti Bošnjake niti se brine o njima. Uvidjevši da se Bošnjaci moraju trgnuti iz uspavanosti i pomoći sami sebi, on tokom 1941. i početkom 1942. godine objavljuje tekstove u kojima poziva Bošnjake da se pobrinu za ratnu siročad:

“...da se koliko je moguće pomogne našoj siročadi. Mi smo danas njihovi roditelji i mi smo odgovorni za njihovu budućnost. Bog ih je predao nama u amanet” (Đozo, 1942:213);

te da ne sjede skrštenih ruku već da pomognu sirotinji, pogotovo ratnim izbjeglicama:

“...samo ibadetom se ne može spasiti duša, a pogotovo zajednica. Našim muhadžirima koji su ostali bez igdje ičega i siročadi, čiji roditelji padoše od dušmanske ruke braneci svoj dom i ognjište ne može pomoći samo dova. Za umrle treba Boga moliti, a žive moramo obući, nahraniti i osigurati im život.” (Đozo, 1941:312)

S obzirom na to da su se pomaganjem muhadžirima i jetimima samo sanirale posljedice, Đozo od polovine 1942. godine počinje pisati tekstove o značaju borbe i važnosti žrtve za postizanje ideala slobode, pravde i dr. U tom smislu on 1942. u tekstu “Borba i žrtve” piše:

“Sjediti i ne poduzimati ništa, a tražiti od Svemogućeg spas i pomoć nije dozvoljeno i ovakva dova bez sumnje neće nikada biti kabul. Pravilo je i Božije i ljudsko da sami sebi najprije pomognemo... I zaista, tko ne vodi računa o sebi, toga je Bog napustio. Narod koji izbjegava borbu i ne sprema se za istu gubi pravo na život. On mora izumrijeti jer je nesposoban za život.” (Đozo, 1942:7)

Borbe nema bez žrtava, smatra Đozo pa nastavlja:

“...bez žrtava se ništa ne može postići. Tko žali umrijeti ne želi živjeti. Narod koji se boji smrti najprije će izumrijeti.” (Đozo, 1942:7)

U istom tonu krajem 1942. godine povodom Kurban-bajrama u tekstu “Smisao borbe u islamu” Đozo naglašava važnost pregnuća i borbe protiv zla koju neminovno prate najveće žrtve:

“Žrtve su otkupna vrijednost ideala. Sve što je ideal uzvišeniji i plemenitiji cijena mu je time sve veća t.j. potrebne su velike žrtve, a uz to i borba da bi se taj ideal ostvario... Vjera u bolju budućnost i u svoju vlastitu snagu najbolja je garancija opstanka jednog naroda. Zajednica koja potcjenjuje samu sebe i vjeruje da uzroci njenog stradanja kao i uzdanja leže

izvan nje gubi pravo na život. Koliko islam cijeni žrtvu najbolje se vidi iz toga što se Dan žrtve slavi u islamu kao najveći islamski blagdan.” (Đozo, 1942:9)

Najkritičniji prema teškom stanju u kojem su se Bošnjaci, potpuno ovisni o drugima, našli početkom Drugog svjetskog rata, Đozo je bio u tekstu “Islamska odvažnost” kojeg je objavio sredinom 1942. godine:

“...da nije bilo straha i kukavičluka zar bi ovi četničko-komunistički banditi mogli izvršiti onakva nečuvena zvjerstva i pokolje nad našim pučanstvom? Zar je to musliman..., koji ostavi svoj dom, ženu i djecu i pobjegne da bi spasio sebe? Ako se ja sam neću žrtvovati za svoj dom i svoju djecu, kako ću to tražiti od drugoga? Naši stari nisu tako radili. Oni su, prema narodnom vjerovanju, i bez glave letjeli za neprijateljem i gonili ga. To znači da su ih se neprijatelji i mrtvih bojali i bježali od njih. A mi, današnji izrodi, plašimo se svoje sjene, a ne samo neprijatelja.” (Đozo, 1942:166)

Budući da je krajem 1941. godine Bošnjacima postalo sasvim jasno da ih ustaše i Nezavisna Država Hrvatska neće adekvatno zaštititi od četničkih zločina, a utjecaj Narodno-oslobodilačkog pokreta je, između ostalog, i zbog jake okupatorske propagande među Bošnjacima bio veoma slab, određeni krugovi su rješenje za zaštitu Bošnjaka pokušali pronaći u autonomiji Bosne i Hercegovine pod patronatom Njemačke.¹³ Prema izvještaju UDBA-e¹⁴, Đozo je pripadao ovom krugu čiji je izraziti zastupnik u Islamskoj zajednici bio hafiz Muhamed Pandža,

¹¹ “Zapisnik od 3.12.1941.”, POV-3-62/1941, AGHB.

¹² “Autobiografija Huseina Đoze”, “Personalni dosje Husein-ef. Đozo”, V-37-4/1982, AGHB.

¹³ Šire o pomenutoj autonomiji vidi: Jahić, 2013:155-183.

¹⁴ “Analitički presjek saznanja o neprijateljskoj djelatnosti Đozo Huseina”, AOSABIH.

član Ulema-medžlisa.¹⁵ Iako nisu ozbiljno razmatrali tu ideju, Nijemci su iskoristili pogodan moment da dobiju dodatnog saveznika u borbi protiv sve masovnijeg narodnooslobodilačkog otpora, pa je pod njihovim nadzorom formirana SS divizija u koju je u augustu 1943. godine regrutovan i Đozo. O ličnim dilemama s kojima se u tom periodu suočavao i o pogrešnim odlukama koje je donosio on u autobiografiji piše:

“Da li sam se ja tada pravilno orijentirao i da li sam izabrao pravi put i jesam li tada, uzimajući u obzir sve okolnosti i sve faktore koji su psihološki djelovali, bio uopće u mogućnosti da se pravilno orijentiram to je drugo pitanje. Na njega se može odgovoriti i tako i onako. Na koncu i sud je na to pitanje dao svoj odgovor. No jedno je jasno, da su se događaji koji su se tada počeli odigravati na pozornici života, a čiji proces i dalje traje i čiji se konačni rezultati ne mogu lako sagledati ili bar ne može ih svako sagledati, bili toliko sudbonosni i historijski značajni da se pojedincima u njima nije bilo lako snaći i zauzeti pravilan stav. Nije se lako snaći u događajima koji čine uvod u jedan veliki historijski prelom i koji čine početak jedne nove povijesne epohe. I najveći ljudi pokadkad u ovom i suviše kompliciranom životu pogriješe i ne mogu da se snađu. Teško je, ili tačnije, nemoguće je ne griješiti. Ja i ne pokušavam pravdati se da nisam griješio. Jedino je što ja želim naročito i to svugdje podvući da sam se uvijek u svim svojim akcijama rukovodio samo dobrim namjerama. Ne mogu tvrditi da od mog držanja nije bilo negativnih posljedica po NOP, ali kategorički tvrdim da za vrijeme okupacije nisam nikome svjesno učinio zlo.”¹⁶

U julu 1944. Đozo je prekomandovan u Guben kod Berlina gdje je do

decembra iste godine vršio dužnost upravitelja imamske škole u kojoj su se pripremali imami za službu u SS diviziji. U prvim mjesecima 1945. godine vratio se u Sarajevo i tu je uhapšen u maju iste godine, a ubrzo nakon toga i osuđen. Svoju autobiografiju Đozo završava vrlo važnom konstatacijom:

“U Narodno-oslobodilačkom pokretu nisam učestvovao. Učinio sam izvjesne usluge nekolicini ilegalnih radnika.”¹⁷

Na osnovu gornje Đozine konstatacije čiju je istinitost UDBA lako mogla provjeriti, a to je sigurno i učinila, smatram da su ilegalci, ili neki od njih, kojima je Đozo tokom rata pomagao, svjedočili u njegovu korist, što je utjecalo na odluku Vojnog suda da ga kazni sa “samo” pet godina zatvora. Uzimajući u obzir cjelokupan odnos socijalističkih vlasti prema njemu, o čemu će biti govora na narednim stranicama, primjetno je kako je UDBA, pod uticajem određenih krugova unutar komunističke partije koji su Đozu štitili, pri čemu ne treba zanemariti mogućnost da je to bio neko od ilegalaca kojima je Đozo tokom rata pomagao, “trpjela” Đozu na slobodi, budno motreći i brzo reagujući na svaku njegovu “pogrešnu” aktivnost, smatrajući ga, kako su naveli, jednim od najekstremnijih nosilaca:

“...neprijateljskog djelovanja iz redova islamskog klera...”¹⁸,

U nastavku ćemo, na osnovu arhivske građe, osvijetliti još jedan detalj iz Đozine ratne biografije koji mu Vojni sud nije uvažio, a na čemu je Đozo i prije i poslije Drugog svjetskog rata insistirao. Naime, u obrazloženju presude Vojnog suda navodi se kako se Đozo na sudu branio da se na dužnost u SS diviziji nije dobrovoljno prijavio već je u tu službu

bio regrutovan. Sud mu te tvrdnje nije uvažio budući da su u SS divizije stupali samo dobrovoljci i on, kao vjerski intelektualac, nije mogao biti prisiljen da ide u SS trupe.¹⁹

Tragajući za dokumentima koji se odnose na Đozin angažman tokom Drugog svjetskog rata, u arhivu Gazi Husev-begove biblioteke pronašli smo niz molbi imama koji su se u ljeto 1943. dobrovoljno javljali na dužnost u SS diviziju i koji su od zastupnika reisul-uleme Saliha Safveta Bašića tražili odobrenje za to. Među tim molbama nema molbe Huseina Đoze. Također, zastupnik reisul-uleme Bašić primio je preko Njemačkog konzulata u Sarajevu dopis od Stožera za postrojavanje hrvatske SS dobrovoljačke gorske divizije datiran na 24. maj 1943. u kojem se od reisul-uleme traži da na zahtjev Divizije imenuje 30 imama koji bi brinuli o duhovnoj i svjetovnoj skrbi Bošnjaka muslimana u njoj. Pod tačkom tri ovog dopisa stoji:

“Reis-ul-ulema preuzima pri imenovanju od njega predloženih osoba jamstvo za njihovu sposobnost... Na temelju prijedloga reis-ul-uleme predloženi će imami bez daljnjeg ispitivanja njihove sposobnosti za vjersku skrb i druge preuzete odgojne zadaće preuzeti. S tim novi reis-ul-ulema odgovornost za pravilan izbor ovih osoba (preuzima).”²⁰

U nastavku dopisa navodi se da je Đozo Husein postavljen za imama pukovnije u SS diviziji sa službenim činom kapetana.²¹ Zastupnik reisul-uleme Bašić odgovorio je na ovaj dopis 5. juna 1943. godine obavijestivši Stožer SS divizije da je u dogovoru s Ulema-medžlisom sastavio listu od 35 osoba:

“... koje dolaze u obzir za imama kod hrvatske SS dragovoljačke gorske divizije.”

u vlasništvu Džemaludina Đoze, sina Husein-ef. Đoze.

²⁰ “Postavljanje imama od 24.5.1943.”, POV-1-8/1943/44, AGHB.

²¹ Ibid.

¹⁵ O Pandžinom djelovanju tokom Drugog svjetskog rata vidi: Jahić, 2018:217-228.

¹⁶ “Autobiografija Huseina Đoze”, “Personalni dosje Husein-ef. Đozo”, V-37-4/1982, AGHB.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ “Analitički presjek saznanja o neprijateljskoj djelatnosti Đozo Huseina”, AOSABIH.

¹⁹ “Presuda od 5.6.1945.”, Porodični arhiv

U dopisu se naglašava da zastupnik reisul-uleme Bašić:

“...ne zna da li će se u listi navedene osobe primiti dužnosti imama, pa je potrebno da nadpis (Stožer) od svakog pojedinačno zatraži njegovu privolu.”²² Kao četvrti na listi navodi se Husein Đozo.²³

Budući da je Đozo, svršeni Azhara, intelektualac i mladić u 31. godini života u potpunosti odgovarao profilu vojnog imama, bilo je očekivano da bude predložen za službu u SS diviziju. Shodno dopisu, Stožer SS divizije je nakon primitka dopisa od zastupnika reisul-uleme Bašića trebao od Đoze dobiti odobrenje za regrutaciju. Istina, Đozo je vjerovatno imao mogućnost da odbije poziv Stožera. Međutim, prisjetimo li se njegovih tekstova iz 1942. godine u kojima otvoreno poziva na borbu protiv četnika, Đozo je, poput većine tadašnjih bošnjačkih mladića, u uključivanju u SS diviziju vidio priliku za borbu protiv četničkih hordi, što im je, između ostalog, i obećavano, te tako ličnim primjerom pokaže da je spreman slijediti javno proklamovane ideale. Uglavnom, na Vojnom sudu 1945, i osam godina kasnije, 1953, Đozo je tvrdio da se nije dobrovoljno prijavio u SS diviziju već da je regrutovan, u prilog čemu svjedoče i gornji dokumenti.

U “Upravi gradskih puteva” Đozo je ostao do 31. decembra 1954. nakon čega od 1. januara 1955. prelazi u preduzeće “Metal-Import”.²⁴ Radi proširivanja trgovine na veliko arapsko tržište upravi izvozno orijentiranog “Metala” trebala je osoba koja je dobro poznavala arapski jezik, a adekvatno rješenje su pronašli u Huseinu Đozi.

Povratak Huseina Đoze u Islamsku zajednicu 1960.

Tokom rada u “Metalu”, na mjestu fakturiste, a kasnije višeg fakturiste i glavnog knjigovođe, Đozo se konstantno interesirao za stanje u Islamskoj zajednici. Čini se da tadašnji reisul-ulema Islamske zajednice Ibrahim-ef. Fejić, član NOP-a tokom Drugog svjetskog rata, nije bio ubijeđen u Đozinu rehabilitaciju tako da su za njega vrata Zajednice ostala zatvorena do odlaska Fejića u penziju 1957. godine. Dolaskom Sulejman-ef. Kemure na mjesto reisul-uleme 1957. počeli su da pušu povoljniji vjetrovi za Đozu i njegov angažman u Zajednici. Godinu kasnije, 1958, Đozo je objavio svoj prvi poslijeratni, istina, nepotpisani tekst u *Glasniku VTS-a*.²⁵ Zapravo već od 1957. godine traju razgovori oko povratka Đoze u Zajednicu, ali reisul-ulema Kemura u tim prvim godinama još nije bio spreman dozvoliti povratak u Zajednicu bivšim osuđenima. (Duranović, 2021:170) No, nakon usvajanja novog Ustava Islamske zajednice 1959. godine prema kojem je Zajednica strukturirana subordinarno, čime je položaj reisul-uleme dodatno osnažen, Kemura je 1960. godine doveo u Zajednicu trojicu visokoobrazovanih kadrova: Abdulaha Derviševića, Abdurahmana Hukića i Huseina Đozu.²⁶ Izgleda da je odobrenje Đozi da se vrati u Islamsku zajednicu, što je prema dokumentima UDBA-e smatrao svojevrstnom ličnom rehabilitacijom²⁷, trebala dati Savezna Komisija za vjerska pitanja u Beogradu. Naime, povratak Đoze, Hukića i Derviševića u Islamsku zajednicu, dogovoren je na sastanku reisul-uleme Kemure s predsjednikom Savezne Komisije za vjerska pitanja Radosavljevićem održanom

u Beogradu 27. maja 1959. Do realizacije ovog dogovora došlo je polovinom marta 1960.

Reisul-ulema Kemura je 15. marta 1960. godine uputio dopis upravi “Metala” u kojem ih obavještava da je Husein Đozo dobio postavljenje u Islamskoj zajednici te da mu s tim u vezi izdaju saglasnost za prelazak. Istog dana direktor “Metala” Atif Mehmedagić donio je rješenje o njegovom prestanku radnog odnosa u toj privrednoj organizaciji, tako da je Đozo od 15. marta 1960. počeo raditi u Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini na mjestu vjerskoprosvjetoznog referenta.²⁸

Povratkom Đoze u Islamsku zajednicu ispunjena su očekivanja sve tri zainteresirane strane: vrha Islamske zajednice, socijalističkih vlasti i Đoze lično.

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini se 60-ih godina XX stoljeća, bez oduzete vakufske imovine i odlaskom perspektivnih kadrova koji u Zajednici nisu vidjeli mogućnost za prosperitetniju budućnost, našla u teškoj situaciji. Na društvenom planu, u vrijeme rigidne komunističke vlasti u kojoj se pod geslom: Ko nije s nama, on je protiv nas!, sve mjerilo doprinosom u NOP-u, Islamska zajednica je trebala učiniti mnogo kako bi, zbog djelovanja nekih njenih pojedinaca tokom Drugog svjetskog rata koje nije bilo naklonjeno NOP-u, dokazala da nije klasni neprijatelj i da se može prilagoditi novim društveno-političkim okolnostima. To se teško moglo postići bez progresivnih i obrazovanih kadrova koji su, kao što smo napomenuli, uglavnom zbog ličnog prosperiteta u to doba napuštali Zajednicu. U takvoj situaciji, reisul-ulema Sulejman-ef. Kemura bio je prinuđen poslušati prijedloge koji su dolazili

²² “Zapisnik sjednice od 5. juna 1943. održane pod predsjedanjem zamjenika reisul-uleme sa članovima Ulema-medžlisa u svrhu sastavljanja liste osoba koje dolaze u obzir za imame kod hrv. SS-pstrojba”. POV-1-8/1943/44, AGHB.

²³ “Postavljanje imama od 24.5.1943.”,

POV-1-8/1943/44, AGHB.

²⁴ “Radna knjižica Huseina Đoze”, “Personalni dosje Husein-ef. Đozo”, V-37-4/1982, AGHB.

²⁵ “Marija, majka Isusova, u Kur’anu i islamskoj predaji”, *Glasnik IVZ*, god. IX, br. 6-8, Sarajevo, 1958, str. 276-285.

²⁶ “Informacija”, Komisija za vjerska pitanja (KVP)-141-1/60, Arhiv Bosne i Hercegovine (ABIH).

²⁷ “Zabeleška od 27.5.1959”, KVP-144/59, ABIH.

²⁸ “Odluka od 14.3.1960”, “Personalni dosje Husein-ef. Đozo”, V-37-4/1982, AGHB.

s različitih strana da je upravo Husein Đozo osoba koja bi mogla i trebala voditi započete procese prilagođavanja Zajednice novonastalim društveno-političkim prilikama.²⁹

S druge strane, kako navodi Amir Duranović:

“Osnovna intencija komunističkih vlasti bila je osigurati stabilnost za rukovodstvo Islamske zajednice, minimizirati potencijalne učinke bilo kakvog opozicionog držanja prema reisul-ulemama Kemuri i u dogledno vrijeme osigurati ulazak protivnika Sulejmana Kemure u strukturu Islamske zajednice kako bi ih faktički stavila pod kontrolu državi lojalnog rukovodstva.” (Duranović, 2021:168)

Otvaranje vrata Islamske zajednice Đozi i ostalima, dakle, podudarilo se s namjerama državnih vlasti da bivše protivnike režima dovede u Zajednicu i da ih, preko vlastima lojalnog vrha Zajednice, drže pod kontrolom. Nakon povratka Đoze, Hukića i Derviševića u Islamsku zajednicu, narodna vlast je od njih očekivala da u dogledno vrijeme razgovaraju s drugim ranijim protivnicima režima oko njihovog povratka u najviše organe Islamske zajednice. Među njima, vlastima je najzanimljiviji bio Kasim-ef. Dobrača koji je nakon izdržane kazne radio u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.³⁰ Po tom pitanju, Hukić i Đozo intenzivno su radili tokom 1962. godine, ali je na, s njihove strane, dogovoreni sastanak između reisul-uleme Kemure i Dobrače, reisul-ulema odbio doći. (Duranović, 2021:179) Iako se može činiti da su, dogovaranjem sastanka između reisul-uleme i Dobrače, Hukić i Đozo činili uslugu socijalističkim vlastima, oni su takvim nastojanjima ustvari mnogo više doprinosili samoj Islamskoj zajednici koja bi Dobračnim povratkom u više organe Zajednice, bilo je govora o tome da se zaposli u Vrhovno islamsko starješinstvo, dobila kvalitetan kadar koji bi, ne

umanjujući Dobračin izuzetan rad na izradi kataloga orijentalnih rukopisa iz Gazi Husrev-begove biblioteke, bio korisniji za Islamsku zajednicu i Bošnjake muslimane. Ustvari, neke “usluge” koje je Đozo činio socijalističkim vlastima, zapravo su bile usluge Zajednici i uvijek su bile u skladu s njegovim moralnim nazorom. Toga je bila svjesna i UDBA tako da od njega nisu ni tražili da radi ono za šta su znali da će odbiti. Naime, kada je UDBA 1956. godine obavljajući s njim razgovor zatražila od Đoze da im prenosi informacije o držanju pojedinih “saradnika okupatora” i pripadnika organizacije “Mladi muslimani”, Đozo je to energično odbio izjavivši:

“...jer se to kosi s njegovim moralom.”³¹

Đozo, dakle, nije bio UDBA-in informer u Islamskoj zajednici, niti se to od njega očekivalo. Socijalističke vlasti su, primarno, kako se to vidi iz dokumenata Komisije za vjerska pitanja, od Đoze očekivale da kroz rad na reorganizaciji i unutarnjem uređenju Islamske zajednice učvrsti položaj reisul-uleme Kemure jer su sa subordinirano strukturiranom Zajednicom socijalističke vlasti preko reisul-uleme imale punu kontrolu nad svim dešavanjima u Zajednici.³² Iz današnje perspektive može se konstatirati kako je sretna okolnost da su se želje vlasti i Huseina Đoze poklopile te da su stvarno, njegovim neumornim radom, Bošnjaci muslimani dobili jaku i organiziranu Islamsku zajednicu, na čemu su mu neizmerno zahvalni.

Također, imajući u vidu da je socijalistička vlast javno zastupala i promovirala ideju progresa, napretka, razračunavanja s retrogradnim snagama i

sl., i reisul-ulemi Kemuri i vlastima dodatno je odgovaralo Đozino izrazito modernističko razumijevanje islama. Tim više što se i od Islamske zajednice očekivalo da se u vrijeme općeg narodnog progresa oslobodi truhlog, retrogradnog i tradicionalističkog, na mitovima i legendama izgrađenog, poimanja i življenja islama. Dobivši odriješene ruke za rad, Đozo se do kraja života beskompromisno suprotstavljao “preživljenim” retrogradnim naslagama u islamu čvrsto promovirajući modernističku viziju islama na takav način da je dr. Fikret Karčić definirajući sintagmu *islamska tradiciju Bošnjaka* ustvrdio da je važan segment te tradicije islamski reformizam (islah) u tumačenju islama:

“U drugoj polovini 20. vijeka *islah* orijentacija je postala dominantna zahvaljujući posebno teorijskim radovima i praktičnim rješenjima alima kao što je Husein ef. Đozo. Ovaj pravac postao je ono što se može označiti kao zvanična intelektualna tradicija u tumačenju islama u BiH.” (Karčić, 2006:15)

Konačno, socijalističke vlasti nastojale su da na odgovornim dužnostima u Islamskoj zajednici budu “provjereni” kadrovi, ali i osobe poput Đoze i drugih koje su zbog njihove ratne prošlosti uvijek mogle pozvati na odgovornost. Nažalost, Husein Đozo je to na svojoj koži osjetio u svakoj situaciji kada je UDBA procijenila da njegovo djelovanje “nije na liniji”.

Povratkom u Islamsku zajednicu, pak, Đozo je s reisul-ulemom Kemurom, čiju je podršku uglavnom uživao, dobio slobodu da Zajednicu uobličiti po vlastitom modernističkom ubjeđenju. Pri tome on gotovo da nije imao opozicije, a ako je i imao, s njom se s pozicije vlasti brzo razračunavao.³³ Imajući u vidu da se ideja

²⁹ Socijalističke vlasti ne samo da su odbile reisul-ulemi da u Islamsku zajednicu dovede Đozu i ostale, već su taj potez pozdravile.

³⁰ ABIH, KVP, K9, 1960, 286/60. Navedeno prema: Duranović, 2021:171.

³¹ “Analitički presjek saznanja o neprijateljskoj djelatnosti Đozo Huseina”, AOSABIH.

³² “Savjetovanje s predstavnicima vjerskih zajednica 10.2.1959”, KVP-72/59, ABIH.

socijalizma lahko mogla povezati sa socijalnim programom islama, Đozo je tokom vremena postao zagovornik socijalizma u onoj mjeri u kojoj je on korespondirao s islamom. I ne samo to, oslanjajući se na univerzalne islamske vrijednosti: pravde i jednakosti ljudskog roda, značaj nauke i odgoja te principa činjenja dobra, a odvrćanja od zla, Đozo je u *Glasniku* te kasnije u *Preporodu* napisao niz tekstova o progresu, napretku, slobodi, radničkim pravima, bratstvu, nauci i drugim temama koje su obilježile javni socijalistički diskurs.³⁴

Muslimani i muslimani

Od 1960. do 1972. godine Đozo je izrastao u najmarkantniju ličnost Islamske zajednice, vrhunskog intelektualca i ideologa podjednako priznatog u državi i u muslimanskom svijetu. Tokom ovog perioda vlast je budno pratila njegove aktivnosti. Na inostranom planu, prema podacima UDBA-e, Đozo je 1964. godine učestvovao na konferenciji u Mogadišu koju su organizirale konzervativne snage u arapskom svijetu na čelu s muftijom El-Huseinijem s kojim se Đozo susretao tokom Drugog svjetskog rata i koji je imao velikog udjela u osnivanju SS "Handžar" divizije.³⁵ Na konferenciji se desio manji incident koji je zapravo označio definitivni raskid Đoze s idejama koje je

zastupao tokom Drugog svjetskog rata. Naime, kada se delegacija Islamske vjerske zajednice iz Jugoslavije javila za pozdravnu riječ, u organizacionom odboru konferencije nastalo je komešanje jer je bilo predviđeno da se kao predstavnik Islamske zajednice obrati Haris Korkut, raniji Đozin saradnik u školi za vojne imame u Berlinu, koji je poslije rata emigrirao iz Jugoslavije nastavljajući saradnju s muftijom El-Huseinijem.³⁶ Na energičnu intervenciju delagata iz Jugoslavije koji su zaprijetili da će napustiti konferenciju ako im se ne dozvoli da se obrate pozdravnim govorom, El-Huseini je dozvolio da umjesto Korkuta govori neko iz jugoslovenske delegacije, s tim da skрати govor. Za govornicu je tada izašao Husein Đozo i održao cjeloviti govor koji je veoma dobro primljen i pozdravljen od učesnika konferencije.³⁷

Godine 1968. Đozo je biran za člana predsjedništva IV sveislamskog kongresa uleme koji je održan u Kairu. Na ovom kongresu najviše je bilo riječi o Palestini i Arapsko-izraelskom ratu 1967. godine u kojem je Izrael za šest dana napao i pobijedio Egipat, Siriju i Jordan. I na ovom kongresu Đozo je imao zapaženo izlaganje u kojem je govorio o Izraelu kao okupatoru. Dejan Lukić, dopisnik *Oslobođenja* iz Egipta, pozivajući se na dijelove iz Đozinog govora objavio je u *Oslobođenju* tekst pod naslovom

"Poziv na sveti rat". Lukić je prenio da je Đozo govorio o tome da:

"...jugoslovenski Muslimani poklanjaju veliki interes palestinskom problemu i da ga smatraju istovremeno i svojim problemom. Jugoslovenska vlada podržava Arape u naporima za likvidacijom izraelske agresije... Muslimani u Jugoslaviji ne mogu da shvate kako su Arapi izgubili rat i objasnio je to, ne pomanjkanjem topova i raketa nego vjere i povjerenja i privrženosti islamskoj dogmi... rješenje problema nalazi se u povratku vjeri i učenju islama." (Lukić, 1968)

Budući da se s Lukićevim navodima nije slagao smatrajući ih je zlonamjernim i štetnim za njega lično, a plašeci se da bi zbog njegovog teksta mogla ispaštati Islamska zajednica, Đozo je nakon povratka iz Kaira zatražio prijem u Republičkoj komisiji za vjerska pitanja gdje je predstavnicima vlasti objasnio da je u Kairo putovao lično, a ne kao predstavnik Islamske zajednice te da su svi stavovi koje je izrekao njegovi, a ne stavovi Islamske zajednice. Također, naglasio je da nigdje u svom referatu niti u izjavama za medije nije spomenuo "poziv na sveti rat", već je rekao: "Poznat je stav jugoslovenske vlade prema okupatoru arapskih teritorija – Izraelu, vještačkoj tvorevini imperijalizma. Jugoslovenski narod je sa ogorčenjem primio tu

³³ Vidi rad "Uz članak 'Mededija usluga'", *Glasnik VIS-a*, god. X, br. 4-6, Sarajevo, 1959, str. 171-172, u kojem je Đozo o pisanju Muhameda Pašića, koji je u tekstu "Mededija usluga" kritikovao Đozu zbog nekih teoloških stavova, koristeći jezik UDBA-e, napisao: "...sa isto tolikim ogorčenjem, bolom i revoltom gledam na onu pogrešnu, *prevaziđenu i reakcionarnu koncepciju* koju nazirem u radnji 'Mededija usluga'". (Označio autor) Inače, Muhamed Pašić je 1960., dakle u vrijeme kada je Đozo pisao navedeno o njemu, od strane Komisije za vjerske poslove obilježen kao lider opozicije unutar Islamske zajednice. Vidi: "Informacija", KVP-141-1/60, ABIH.

³⁴ Vidi, naprimjer, Đozine tekstove: "Okrenimo se našim novim stvaralačkim snagama", *Preporod*, god. II, br. 19, Sarajevo,

1971, str. 1; "Za pravo mjesto i ulogu vjernika u samoupravnom društvu", *Preporod*, god. II, br. 20, Sarajevo, 1971, str. 1-3; "Za uspostavljanje čvršćih karika bratstva, jedinstva i ravnopravnosti", *Preporod*, god. II, br. 22, Sarajevo, 1971, str. 1; "Imperativ našeg vremena – izgrađivati novog čovjeka", *Preporod*, god. III, br. 32, Sarajevo, 1972, str. 1; "Krupnim koracima naprijed", *Preporod*, god. VII, br. 129, 1976, str. 1.

³⁵ O vezama palestinskog muftije El-Huseinija i Đoze i utjecaju El-Huseinija na formiranje "Handžar" divizije u dokumentima UDBA-e između ostalog stoji: Kako bi uspostavili ravnotežu prema NOP-u Njemci su planirali iskoristiti Muslimane kao homegenu grupu. Muftija Huseini dolazi u Banjaluku, Sarajevo i Mostar u martu

1943. godine. U Sarajevu je Muftija primio delegaciju muslimanske omladine s Đozom na čelu. U avgustu 1943. godine prilikom formiranja 13. "Handžar" SS – Divizije, Đozo je dobrovoljno stupio u njene redove i postavljen je za vojnog imama 28. regimente ove divizije. Poslije je dobio čin SS – kapetan. Na toj dužnosti ostao je do maja 1944. godine kada je postavljen za upravitelja Škole za vojne imame koju su osnovali Njemci uz podršku muftije Huseinija u mjestu Guben kod Berlina. Vidi: "Analitički presjek saznanja o neprijateljskoj djelatnosti Đozo Huseina", AOSABIH.

³⁶ "Bilten Savezne komisije za vjerska pitanja", god. IV, br. 1, str. 30. KVP-01-55/65, ABIH.

³⁷ *Ibid.*, str. 29-31.

vijest i mogu tvrditi da ima muslimana u Jugoslaviji koji bi, ako to ustreba i naše prilike to budu dozvolile, javili se kao dobrovoljci da pomognu svojoj braći u ovim teškim i sudbonosnim danima”. Đozo je rekao da stoji iza tih riječi, te da bi smatrao dubokom uvredom ako bi za te riječi morao nekome polagati račun.”³⁸ Đozo nije odstupio od svojih stavova u vezi s Izraelom budući da je već 1969. godine kao vodič na hadžu dao intervju za bagdadsku televiziju u kojem je, suprotno uputama koje je dobio od državnih vlasti, iznio lično mišljenje prema kojem:

“Jugoslavenski muslimani palestinsko pitanje smatraju njihovim brojem jedan problemom i ne štete napore u davanju doprinosa za oslobađanje svete zemlje.”³⁹

Budući da zbog gornjih izjava nije bio pozivan na odgovornost, jasno je da su njegovi javno proklamovani stavovi o Palestini i Izraelu bili u skladu sa zvaničnom vanjskom politikom SFR Jugoslavije. Također, iako je prije odlaska na hadž dobio instrukcije od vlasti o čemu smije govoriti, Đozo je bio dovoljno hrabar i mudar da iznese i one stavove koji su bili suprotni uputama vlasti, ali ne u tolikoj mjeri da zbog njih bude pozvan na odgovornost.

S druge strane, pak, narodna vlast budno je pratila rad Huseina Đoze u okviru Islamske zajednice. On je 1964. godine imenovan za predsjednika Udruženja ilmije te je s te pozicije dobio veću mogućnost za djelovanje, širenje islamskih modernističkih stavova, ali i komentiranja širih društvenih dešavanja budući da je Udruženje ilmije djelovalo kao zasebna društvena organizacija. Naime, kako bi Islamsku zajednicu u Bosni i Hercegovini u potpunosti držale pod kontrolom, vlasti su, po uzoru na crkvene zajednice, sačinile plan da na vrh Islamske zajednice dovedu ljude od povjerenja, a potom da preko odanog vrha djeluju ka nižim organima Zajednice. Cilj državnih vlasti, dakle, bio je da u svim

organima Zajednice učvrste položaj reisul-uleme. Vlasti su sa svoje strane pomagale reisul-ulemu i vrh Islamske zajednice, uglavnom pozitivno odgovarajući na njihove zahtjeve, ali je bilo potrebno u unutrašnjosti zemlje uspostaviti organe preko kojih će se, s jedne strane, provoditi odredbe viših organa Zajednice, a s druge strane, među običnim muslimanima popularizirati njeno vođstvo. U tu svrhu je u septembru 1950. godine osnovano “Udruženje ilmije u Narodnoj republici Bosni i Hercegovini” čija se svrha prema komunističkim vlastima ogledala u sljedećem: “Udruženje ilmije treba uticati da niži kler više radi na sprovođenju politike koju vodi IVZ i reisu-l-ulema, a u cilju da to bude linija ‘Ilmije’ a ne samo vrhovnih organa IVZ”.⁴⁰ Uz to, Udruženje ilmije je za državne vlasti imalo veliki značaj u *diferenciranju klera* i razvijanju odnosa s državom, gdje se pod *diferenciranjem klera* misli na razdvajanje članova Ilmije na *podobne* i *nepodobne*.⁴¹ Komunističke vlasti, koje su radile tiho i s malim brojem ljudi, u Udruženju ilmije vidjele su organ preko kojeg su ostvarivale svoje interese unutar Islamske zajednice. Tako je bilo do Đozinog dolaska na čelo Ilmije. Njegovim angažmanom u Ilmiji dolazi do oživljavanja poprilično zamrlog rada Udruženja, prije svega na edukativnom planu kroz organiziranje različitih kurseva za članove. Budući da je to bilo u saglasnosti s općim principima opismenjavanja i prosvjećivanja građana, narodna vlast u Đozinom prvenstveno edukativnom djelovanju kroz Ilmiju nije vidjela ništa sporno. Uz to, Ilmija je, kroz iskrenu saradnju s drugim vjerskim udruženjima, pod Đozinim vođstvom ostvarila zapažene rezultate na promoviranju bratstva i jedinstva jugoslavenskih naroda. Nije nevažno napomenuti ni djelovanje tadašnje Ilmije na organiziranju i

³⁸ “Zabilješka o obavljenom razgovoru sa Djozom Huseinom”, KVP-51/68, ABIH.

³⁹ “Analitički presjek saznanja o neprijateljskoj djelatnosti Đozo Huseina”, AOSABIH.

učešću u različitim društvenim aktivnostima koje su se provodile na lokalnom nivou, kao ni humanitarni rad Udruženja u vrijeme zemljotresa u Banjaluci 1969. godine.

Tokom 1960-ih godina Đozo je izrastao u angažiranog intelektualca unutar Islamske zajednice koji se nije libio uhvatiti u koštac s bilo kojim problemom, u Zajednici ili izvan nje, pronalazeći za njega adekvatno rješenje. U vrijeme kada se krajem 1960-ih godina vodila šira rasprava o priznavanju nacionalnosti Bošnjaka muslimana, Đozo je bio jedini intelektualac unutar Islamske zajednice koji je angažmanom kroz *Glasnik*, *Takvim* i Ilmiju te organiziranjem predavanja u Carevoj dažimiji, a kasnije u Tabačkom mesdžidu, radio na afirmiranju bošnjačke muslimanske nacije, o čemu su pisali Atif Purivatra (1998:55-57) i Amir Duranović (2021:219-233). S obzirom na to da se njegov rad na ovom polju podudara s odlukama Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine koji je 1968. godine usvojio odluke o posebnosti muslimanske nacije, Đozo se nije našao na udaru narodnih vlasti. U jednoj zabilješci u arhivu Republičke komisije za vjerska pitanja iz 1969. godine navodi se:

“...od nazad godinu i više dana primjećuje se da Đozo Husein, predsjednik Glavnog odbora zanemaruje kontakte sa Komisijom i sve više se angažuje na okupljanju muslimanske omladine i predavanjima o muslimanskoj nacionalnosti.”⁴²

Za UDBA-u su posebno bila zanimljiva predavanja na koja su, kako se u dokumentima navodi, dolazili bivši “Mladi muslimani i neki učenci Medrese.” Inače, spomenimo ovdje da se u dokumentima UDBA-e navodi kako se Husein Đozo divio pripadnicima organizacije “Mladi

⁴⁰ “Savjetovanje s predstavnicima vjerskih zajednica 10.2.1959”, KVP-72/59, ABIH.

⁴¹ Ibid.

⁴² “Informacija”, god. III, br. 18., Strogo pov. br. 413/69. ABIH.

muslimani” nazivajući ih “dobrim muslimanima koji se drže zajedno i čuvaju plam islama”.⁴³ Budući da je Husein Đozo otvorio stranice *Preporoda*, *Glasnika VTS-a* i *Takvima* za autore iz reda “Mladih muslimana” od kojih je u pomenutim publikacijama pod pseudonimima objavljivao i rahmetli Alija Izetbegović, bilo bi korisno u zasebnom radu istražiti odnos Đoze prema “Mladim muslimanima” i obrnuto.

Pokretanjem *Preporoda* 1970. godine Đozino djelovanje na učvršćivanju svijesti o (bošnjačkoj) muslimanskoj nacionalnoj posebnosti, preko ovog široko prihvaćenog medija, dobilo je na važnosti. Vrlo bitnu ulogu *Preporod* je odigrao u promoviranju (bošnjačke) muslimanske nacije pred popis stanovništva 1971. godine. S pozicije glavnog urednika, Đozo je od prvog broja 15.9.1970. godine otvorio vrata *Preporoda* za sve intelektualce koji su svojim tekstovima promovirali, podsticali i učvršćivali muslimansku naciju.⁴⁴ Takve, široko pozicionirane Đozine aktivnosti na polju afirmiranja (bošnjačke) muslimanske nacije nakon provedenih izbora 1971. godine počele su, po mišljenju narodnih vlasti, prelaziti iz domena vjerskog u domen političkog što se može vidjeti iz zaključka nakon analize pisanja *Preporoda* u prvom godištu koje je uradila Komisija za vjerska pitanja:

“Na osnovu svega izloženog vidi se da su u *Preporodu* po načinu pisanja i tretiranja problematike koju je donosio na svojim stranicama prisutne i političke teme. *Preporod* se mnogo angažovao na afirmaciji Muslimanske nacije u BiH. U tome je otvoreno nastupao tražeći od vjernika – muslimana da svesrdno podržavaju sve društvene akcije koje nastoje da bosanskohercegovački Muslimani

dobiju status ravnopravnog naroda u BiH odnosno Jugoslaviji. Iz ovih napisa vidi se nastojanje da se duhovno poistovjeti sa svjetovnim. Normalno bi bilo očekivati da *Preporod* donosi napise iz života i rada staleškog udruženja, vjerske zajednice, međustaleške i međuvjerske saradnje. Međutim *Preporod* je kao što se vidi daleko više donosio napise iz društvene nego iz staleške i vjerske problematike što je svakako u suprotnosti sa opštim stavom o staleškoj štampi.”⁴⁵

Uz to, u analizi se navodi da:

“...izdavač (Udruženje ilmijje) nema nikakvog uticaja nad izlaženjem ovog lista / niti zvanični organi Islamske zajednice... Obično izdavač imenuje glavnog i odgovornog urednika i savjet lista. Na taj način ima u savjetu svoje ljude i preko njih utiče na ostvarivanje koncepcije lista. Međutim kod *Preporoda* izdavač nije iskoristio to svoje pravo.”⁴⁶

S obzirom na to da je Đozino djelovanje kroz *Preporod*, dakle, prešlo granice koje je državna vlast odredila jednom staleškom mediju, pokrenut je proces njegove smjene s pozicije glavnog urednika. Kao što se iz gornje analize vidi, najbezbolniji put za smjenu Đoze bio je kroz Udruženje ilmijje koje je bilo izdavač *Preporoda*. Problem je bio što je Đozo u to doba bio i predsjednik Ilmijje i glavni urednik. Dakle, da bi ga smijenili s pozicije glavnog urednika bilo je potrebno ukloniti ga s pozicije predsjednika Udruženja. O tome da mu se sprema smjena Đozo je upoznat preko anonimnog pisma “dobronamjernog” prijatelja koji ga upozna je da je formiran predmet protiv njega i da su tri visoka funkcionera UDBA-e angažirana na prikupljanju podataka o njemu zajedno s dvojicom

pravnik. Iz ladica su izvučeni dokumenti sa starim Đozinim “grijesima”, a na teret mu se čak stavljalo organiziranje preostalih “Mladih muslimana” u posebnu grupu radi protivdržavnog djelovanja.⁴⁷ Ovo pismo trebalo je zaplašiti Huseina Đozu da lično podnese ostavku na dužnosti predsjednika Ilmijje i glavnog urednika *Preporoda*, što on u početku nije učinio. Uz to, pritisak na Đozu vršio se preko javnih medija, konkretno režimskog *Oslobođenja* koje je 27. maja 1972. godine objavilo tekst “Ekstremi u ime vjere” u kojem se *Preporodu*, pa time i Đozi, spočitava miješanje u politiku kroz nastojanje da Islamska zajednica bude nosilac razvoja bošnjačkih nacionalnih institucija. (Halilović, 1972:5) Državnoj vlasti, dakle, nije smetala Đozina izražena aktivnost na polju afirmiranja (bošnjačke) muslimanske nacije, budući da je to bilo u skladu s ciljevima Centralnog komiteta. No, kada je popisom stanovništva 1971. taj proces okončan, bilo kakvo miješanje Đoze kao eksponenta Islamske zajednice oko uspostave i razvoja određenih nacionalnih institucija Bošnjaka smatrano je miješanjem u politiku jer to nije bila misija i zadatak Zajednice. (Duranović, 2021:232-233)

S druge strane, svjesni da bi javni linč Đoze doveo do jačanja, kako su ih nazivali, “retrogradnih snaga” UDBA je posegla za oprobanim receptom koji je podrazumijevao smjenu Đoze preko osoba unutar Zajednice. U tom smislu Đozo je od jednog visokopozicioniranog službenika Islamske zajednice primio pismo u kojem se kroz kritiku njegovog rada u Udruženju ilmijje, prvenstveno pasivnosti oko određenih pitanja, vrši interna prisila na njega.⁴⁸ Opterećen težinom pritiska koji je dolazio od UDBA-e, režimskih medija i iz same Islamske zajednice, Đozo je

⁴³ “Analitički presjek saznanja o neprijateljskoj djelatnosti Đozo Huseina”, AOSABIH.

⁴⁴ To su tekstovi: “Za slobodno izražavanje svoje nacionalnosti”, *Preporod*, god. I, br. 5, Sarajevo, 1970, str. 3; F. B., “Muslimani su posebna nacija”,

Preporod, god. II, br. 12, Sarajevo, 1971, str. 3; “Muslimani – ravnopravnost i afirmacija”, *Preporod*, god. II, br. 13, str. 8; A. Purivatra i K. Suljević, “Nacionalna afirmacija Muslimana”, *Preporod*, god. II, br. 14, Sarajevo, 1971, str. 8.

⁴⁵ “Pregled pisanja lista *Preporod*” KVP-04-56-38/72, ABIH.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ “Gospodin: Đozo Husejn”, AB-33-915/1972, AGHB.

⁴⁸ “Dragi hadži Husein ef.”, AB-33-915/1972, AGHB.

u nekom razgovoru spomenuo da bi dao ostavku na dužnosti koje je obavljao što su narodnoj vlasti bliski krugovi jedva dočekali predlažući mu da bi to u ovoj situaciji bilo najbolje.⁴⁹ Uz sve to, baš u to doba 11. januara 1972. godine, došlo je do štrajka učenika Gazi Husrev-begove medrese koji su zahtijevali bolje uslove u školi i reformu Nastavnog plana i programa. S pozicije predsjednika Udruženja ilmije, Đozo je u početku stajao na strani i nije se izjašnjavao o štrajku. Međutim, u danima koji su uslijedili pritisak na njega sve više je rastao tako da je 26. januara 1972. održan sastanak Izvršnog odbora Ilmije na kojem je data podrška Vrhovnom islamskom starješinstvu, a ne đacima, što je dovelo da napada na njega lično uz prijetnje i ponižavanja.⁵⁰

U junu 1972. godine isti visokopozicionirani službenik Islamske zajednice poslao je pismo Huseinu Đozi u kojem ga poziva da dadne ostavku na mjesto glavnog urednika *Preporoda* i predsjednika Udruženja ilmije:

“...onda je moje mišljenje da bi bilo najbolje, kako si to i Ti sam ocijenio, da se Ti, u ovo sada vrijeme, povučesh i sa položaja urednika *Preporoda* i sa položaja predsjednika Udruženja ilmije, a da i dalje ostaneš član Izvršnog odbora.”⁵¹

Svjestan da pritisak na njega neće prestati dok ne podnese ostavku, Husein Đozo odstupio je s dužnosti glavnog urednika *Preporoda* u junu 1972. godine, a za novog glavnog urednika imenovan je hfz. Husein Mujić. Čini se da je to bilo kompromisno rješenje budući da se situacija oko Đoze nakon ostavke primirila tako da se on mogao posvetiti svojim uobičajenim

obavezama u Vrhovnom islamskom starješinstvu i na dužnosti predsjednika Ilmije, gdje je ostao do 1979. godine. U međuvremenu Đozo se četiri godine poslije ostavke vratio na dužnost odgovornog urednika u *Preporodu*. Na toj dužnosti ostao je do 1979. godine kada je od komunističkih vlasti bio prisiljen da ponovo podnese ostavku.

TV serija “Tale”, *Parergon* i komunističko ušutkivanje Đoze 1979.

Tokom 1970-ih Đozo je nastavio trasirati put Islamske zajednice u savremenim društvenim okolnostima što je rezultiralo osnivanjem Islamskog teološkog fakulteta 1977. godine. Masivno, javno ispoljavanje vjerskih osjećaja kroz mevlude, otvaranje džamija i obnavljanje tradicionalnih mevluda na otvorenom, rigidni elementi u komunističkoj partiji nisu mogli s mirom gledati, pogotovo što je na vrhu piramide, odmah iza reisul-uleme, stajao Husein Đozo, kojem njegovi “grijesi” iz Drugog svjetskog rata nikada stvarno nisu oprošteni. S ciljem prigušivanja vjerskog zanosa koji je krajem 1970-ih bio zahvatio bošnjački narod, vlasti su 1979. prvo odobrile da na TV Sarajevo bude emitirana serija “Tale” prema djelu Derviša Sušića, u kojoj su Bošnjaci muslimani i njihov imam predstavljeni kao dio prevaziđenog, letargičnog, feudalnog sistema. Kako bi se dodatno isprovocirala vjernička populacija, vrlo često protagonisti u seriji psovali su Boga, na šta *Preporod*, čiji je odgovorni urednik u to doba bio Husein Đozo, a glavni urednik Hilmo Naimarija, nije ostao nijem. Od marta do augusta 1979. godine u *Preporodu*

su objavljena čak četiri teksta⁵² koja tretiraju problem psovke, što dovoljno govori o tome koliko su odgovorni u Islamskoj zajednici, ali i obični Bošnjaci muslimani bili uvrijeđeni količinom psovki u seriji “Tale”. O psovci u javnom prostoru i na TV-u raspravljalo se i na seminaru Udruženja ilmije u Rijeci održanom 23. maja 1979.⁵³ U tri teksta o psovci se govori općenito kao o nekulturi, jedino je Husein Đozo u svom tekstu “Psovanje” iznio otvorene aluzije na seriju “Tale” kazavši kako je:

“Televizija prisilila staru muslimanku u zaru da pije alkohol i psuje”. (Đozo, 1979:4)⁵⁴

Ispoljeno javno negodovanje *Preporoda* zbog neumjesnog predstavljanja Bošnjaka muslimana u seriji “Tale” i vrijeđanja islamskih vjerskih osjećanja psovanjem Boga, komunističke vlasti su, kako će se kasnije pokazati, iskoristile da ušutkaju Đozu i ljude oko njega, a društveno agilni *Preporod* ponovo stave pod svoju kontrolu. S ciljem pojačavanja pritiska na *Preporod* vlasti su dozvolile Dervišu Sušiću da nakon emitiranja serije “Tale” iste 1979. godine u *Oslobođenju* kroz nekoliko nastavaka objavljuje *Parergon*,⁵⁵ kraće djelo koje je, prema tvrdnjama autora, bilo napisano kao objašnjenje za seriju “Tale”, a u kojem se, ustvari, preko Sušića vlast beskompromisno obračunavala s bošnjačkom ulemom koja tokom Drugog svjetskog rata nije bila na strani NOP-a, među kojima je bio i Husein Đozo. Budući da je ranije nekoliko puta kod Republičke komisije za vjerska pitanja negodovao zbog povremenog iznošenja aluzija na njegovo djelovanje u Drugom svjetskom ratu, iz čega se jasno može vidjeti da se iskreno pokajao

⁴⁹ “Dragi hadži Husein efendija”, AB-33-915/1972, AGHB.

⁵⁰ “Tu queque, Brute!?” AGHB,

⁵¹ “Dragi hadži Husein efendija”, AB-33-915/1972, AGHB.

⁵² To su tekstovi: Fatima Šikalo, “Trijebimo korov iz jezika”, *Preporod*, br. 5 (205), Sarajevo, 1979, str. 3; “Psovka

– nekultura i još gore”, *Preporod*, br. 14 (214), Sarajevo, 1979, str. 2; “O psovci nikad previše”, *Preporod*, br. 15 (215), Sarajevo, 1979, str. 10; Husein Đozo, “Psovanje”, *Preporod*, br. 16 (216), Sarajevo, 1979, str. 4.

⁵³ “Psovka – nekultura...”, str. 2.

⁵⁴ Husein Đozo, “Psovanje...”, str. 4.

⁵⁵ Prvi nastavak *Parergona* objavljen je pod naslovom “Svjedoci su živi”. Vidi: Derviš Sušić, “Parergon – Svjedoci su živi”, *Oslobođenje*, od 6. augusta 1979, str. 5. Zadnji nastavak objavljen je 9. septembra 1979. Godinu dana kasnije 1980. *Parergon* je objavljen u zasebnoj knjizi u izdanju “Oslobođenja”.

za svoje postupke u tom periodu⁵⁶, komunističke vlasti tačno se procijenile da će Đozo i *Preporod* reagovati na objavljivanje *Parergona*, što se ubrzo i desilo. Već 15. septembra 1979. godine *Preporod* je na naslovnoj strani objavio tekst glavnog urednika Hilme Neimarlije "Sporedno djelo – Povodom 'Parergona' Derviša Sušića" (Neimarlija, 1979:1)⁵⁷, u kojem je osudio pisanje Derviša Sušića, što je izazvalo reakciju *Oslobođenja* koje je 25. septembra objavilo tekst Ismeta Krese "Djelo sporednih", u kojem se autor obrušio na pisanje *Preporoda* o *Parergonu*. Kreso je, između ostalog, naveo da *Preporod* brani "reakcionare" iz prošlosti, da "unositi nemir i neraspoloženje među vjernike", da se boji istine i dr.⁵⁸ Dan ranije, 24. septembra, prije nego što je tekst objavljen u *Oslobođenju*, Radio i TV Sarajevo su u najgledanijoj emisiji, Dnevnik, objavile sažetak Kresinog teksta, a dan kasnije, 26. septembra, M. Durić je pod naslovom "Advokati reakcionara iz prošlosti" u beogradskoj *Politici* objavio nešto kraću verziju teksta iz *Oslobođenja*.⁵⁹ Očigledno se, dakle, radilo o dirigiranom napadu komunističkih vlasti na *Preporod*.

Neposredno iza objavljivanja Neimarlijinog reagovanja u *Preporodu*, 19. septembra 1979. visoki funkcioner Islamske zajednice zatražio je prijem kod predsjednika Komisije za vjerska pitanja kako bi se ogradio od pisanja *Preporoda* i požalio na njegovu redakciju, a posebno na Huseina Đozu koji nije spreman na saradnju. Također, istakao je da se visoki organ Islamske zajednice na čijem je on čelu neće:

"...miješati, odobravati niti raspravljati o stvarima koje pokreće

Preporod, pogotovo ne na onakav način kako to oni u Redakciji čine".⁶⁰

Ekspresnim odricanjem od redakcije *Preporoda* i njegovog pisanja o *Parergonu*, što je nepozvan od strane vlasti učinio pomenuti funkcioner Islamske zajednice, otpočeo je proces izmicanja tla ispod Đoze i ljudi okupljenih oko njega u *Preporodu* koji će u narednim danima sve više dobijati na intenzitetu. Naime, Husein Đozo je u dogovoru s glavnim urednikom *Preporoda* za 26. septembar 1979. zakazao vanrednu sjednicu Izvršnog odbora Udruženja ilmije. Isti taj dan prije održavanja sjednice Đozo je pozvan u Republičku komisiju za vjerska pitanja gdje su ga ispitivali: Ahmet Čatić, član Izvršnog odbora Predsjedništva Republičke konferencije SSRN BiH, Muhamed Bešić, član Izvršnog vijeća Skupštine SRBiH i predsjednik Komisije Izvršnog vijeća Skupštine SRBiH za odnose sa vjerskim zajednicama i Ibrahim Bakić, savjetnik u Republičkoj konferenciji SSRN BiH. Na početku razgovora Đozo je upozoren na:

"...neprihvatljive tendencije i sadržaje koji se, već duže vrijeme, plasiraju u listu Udruženja ilmije "Preporod", a naročito u zadnjem broju lista. Posebno je upozoreno na ponašanje djela rukovodstva Udruženja ilmije i Redakcije 'Preporoda' u vezi sa stavovima koje je Derviš Sušić iznio u svom djelu, čiji su dijelovi objavljeni u 'Oslobođenju' u više nastavaka. Ponovljen je raniji stav da Udruženje ilmije nema potrebe i ne treba da se upliće u polemiku sa stavovima Derviša Sušića, posebno ne u funkciji organizacije koja treba da to ocjenjuje ili osuđuje, jer to nije

vezano za djelovanje Udruženja u sadašnjim uslovima. Sazivanje vanredne sjednice Izvršnog odbora sa ciljem da se raspravlja o stavovima Derviša Sušića...ukazuje na to da određene snage u Redakciji 'Preporoda' i u Udruženju teže da se otvoreno i direktno ispoljavaju u funkciji odbrane onih snaga i pojedinaca koji su osvjedočeni klerikalci i saradnici okupatora u toku NOB-a..."⁶¹

Kako se dalje u zabilješci o obavljenom razgovoru navodi, Đozo je:

"...u cijelosti osudio pisanje Derviša Sušića pod izgovorom da je to pamflet, da je to napad na islam i Muslimane od dolaska Turaka na ovom prostoru do danas, da je to napad na Udruženje ilmije i pljuvanje 'na sve nas', misleći na vjerske službenike. Po njemu ono što Sušić iznosi je neistina i da se s tim ne slažu pripadnici Islamske zajednice. Po njegovim riječima u svim džamijama imami govore vjernicima o tome i da se svi imami ne slažu s tim pisanjem, da je to pisanje naišlo na negodovanje kod većine muslimanskih intelektualaca, kako on kaže, kod svih onih s kojima je razgovarao. Po njegovom mišljenju to je bio razlog da se sazove i vanredna sjednica Udruženja i da se objave tekstovi u 'Preporodu'."⁶²

Uz to, Đozo je jasno naglasio da je i on lično pogođen time što Sušić piše te da to smatra pljuvanjem na njega.⁶³

Iza Đozinog izlaganja uslijedio je razgovor iz kojeg se da primijetiti da Đozo i redakcija *Preporoda* nisu imali namjeru diskutirati s državnim vlastima o navodima u *Parergonu*, već isključivo s Dervišem Sušićem. U tom

⁵⁶ Na sastanku u Republičkoj komisiji za vjerska pitanja održanom 8. septembra 1970. godine Đozo je službeniku Komisije rekao da mu smeta to što reisu-ulema Kemura na skupovima vjernika, lica koja njemu nisu naklonjena naziva "narodnim neprijateljima", da iznosi šta je ko od njih radio u ratu i koliko je osuđen poslije rata. Tom prilikom je rekao da to vrijeđa i njega jer je i sam bio suđen.

Vidi: "Informacija o razgovoru sa Đozo Huseinom", KVP-POV-267/1-1970, ABIH.

⁵⁷ Hilmo Neimarlija "Sporedno djelo – Povodom 'Parergona' Derviša Sušića", *Preporod*, br. 18 (218), Sarajevo, 1979, str. 1.

⁵⁸ "Oštra Kritika "Oslobođenja" – Povodom pisanja Preporoda o Parergonu D. Sušića", *Preporod*, br. 19 (219), Sarajevo, 1979, str. 3.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ "Informacija", KVP-Str. pov. – 055-74/79, ABIH.

⁶¹ "Zabilješka o razgovoru sa Đozo Huseinom, predsjednikom Udruženja ilmije u BiH i odgovornim urednikom *Preporoda*, KVP-Str.pov.-055-77/79, ABIH.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid.

smislu Đozo je rekao da se *Preporod* ne bi oglašavao da su znali:

”...da će naići na ovakvo reago-
vanje i zaštitu Sušića“⁶⁴

Očigledno su, dakle, bile pogrešne informacije koje je redakcija *Preporoda* bila dobila od ljudi bliskih vlastima, a prema kojima iza *Parergona* nije stajala državna vlast. Naprotiv, kako stoji u zabilješci o razgovoru s Đozom, pisanje Derviša Sušića vlast je iskoristila kako bi na vidjelo izvela prikrivene “klerikalističke snage”. Budući da nikakve “klerikalističke snage” nisu reagovala, a reagovali su *Preporod* i Udruženje ilmijije, sljedeći zaključak vlasti bio je da klerikalistička:

“aktivnost već duže vrijeme traje i da se u tu svrhu najdirektnije koristi list Udruženja, a u to se želi uprengnuti i Udruženje.”⁶⁵

Na kraju razgovora Đozi je ponovo skrenuta pažnja:

”...da je neprihvatljivo ponašanje određenih krugova u Redakciji “Preporoda” i u rukovodstvu Udruženja i da to ozbiljno šteti onim rezultatima koji su ostvareni u dosadašnjem razvoju Udruženja kao konstitutivnog dijela SSRN kao fronta, kao i razviju odnosa sa Islamskom zajednicom. Neprihvatljivo je uplitanje Udruženja u klerikalističku aktivnost pojedinca i korištenje *Preporoda* za plasiranje klerikalističkih stavova koji su direktno upereni protiv našeg društva. Rečeno je, također, da je neprihvatljivo sazivanje vanredne sjednice Udruženja o pitanjima koja nisu njegov djelokrug rada... Ukazano je da dosadašnje iskrivljeno pisanje *Preporoda* i djelovanje pojedinih članova Redakcije ima veoma štetne političke posljedice. S tim u vezi je upućeno ozbiljno upozorenje na eventualno takvo djelovanje.”⁶⁶

Unatoč svim upozorenjima, vanredna sjednica Izvršnog odbora Udruženja ilmijije održana je u zakazano vrijeme. Kao što je bilo i planirano, na sjednici se raspravljalo o pisanju Derviša Sušića u *Parergonu*. Zaključeno je da je Derviš Sušić sve pripadnike Ilmijije ocijenio negativno. Činjenica prema kojoj Sušić nije naveo nijedan pozitivan primjer učešća pripadnika Ilmijije u NOB-u navodi na zaključak da takvih primjera nije ni bilo, što je pogrešno budući da je neke imame za učešće u NOB-u odlikovao Tito. Udruženje ilmijije se pita zašto je Sušićev tekst objavljen baš sada kada se vodi najšira društvena akcija na afirmaciji Udruženja ilmijije zajedno s drugim udruženjima vjerskih službenika i drugim udruženjima građana kao dijela SSRN-a. Na kraju zaključka se naglašava da Udruženje ilmijije nije protiv iznošenja istine o prošlosti uleme, ali da se to čini kroz naučno-istraživački rad, a ne na način kako je to uradio Derviš Sušić.⁶⁷

Đozo, dakle, nije poklekao već je uprkos ostrim upozorenjima Republičke komisije za vjerska pitanja održao vanrednu sjednicu Izvršnog odbora Ilmijije objavivši u *Preporodu* zaključke s nje.

No, tri dana prije pomenute sjednice, 23. septembra 1979. godine, Đozo se, zajedno s drugim zvanicama, obratio na otvaranju džamije u Poriču kod Bugojna. Njegov govor iskorišten je da bi se dodatno izvršio pritisak na njega i kompromitovala njegova pozicija u Udruženju ilmijije i *Preporodu*. Šta je to, zapravo, Đozo izjavio na otvaranju džamije u Poriču što su režimski mediji na takav način eksploatisali da je uključen i vrh Komunističke partije⁶⁸? Prema izvještaju vjersko-prosvjetnog referenta Odbora IZ Bugojno, Mustafa-ef. Nurkića, Đozo je na otvaranju džamije govorio o obilježavanju 1400. godine po Hidžri i ni na koji način nije referirao na *Parargon*. S druge strane,

o pisanju Derviša Sušića u *Oslobodnju* govorio je Hamdija-ef. Jusufspahić, glavni imam iz Beograda, koji je rekao da “...u posljednje vrijeme neki loše pišu o nama... da ne budu trn u zdravu nogu – zdravo tijelo – jer smo mi zdravi, a onaj koji to piše on je bolestan i njega treba liječiti”.⁶⁹

Dakle, iako Đozo nijednom riječju na otvaranju džamije u Poriču nije spomenuo *Parergon*, vlast je kreirala takvu sliku kao da je on, a ne Hamdija-efendija, to učinio. Na kakav način se tadašnja vlast razračunavala s neistomišljenicima dovoljno svjedoči izvještaj Komiteta ONO i DSZ Bugojno o Đozinom govoru sa otvaranja džamije u Poriču. Između ostalog, službenik Komiteta M.A. izvjestio je predsjedništvo CK SK BiH sljedeće:

“Govori Huseina Đoze i beogradskog muftije znatno su odstupali od prethodnih, a i od politike našeg društva prema pitanjima vjere i vjerskih zajednica. Husein Đozo se obraćao muslimanima, a ne vjernicima ističući posebnu činjenicu da se muslimani (a ne islam) u Jugoslaviji i svijetu danas nalaze u povijesnom trenutku radi nastupajućeg 15. stoljeća postojanja islama. On je upozorio prisutne da se u svijetu pripremaju velike proslave u tu čast i da zbog toga i ova džamija ima svoj duboki smisao. Čitavo vrijeme svog govora Đozo je pokušavao reći nešto posebno i značajno što je nagovještavao veoma glasnim govorjenjem i gotovo vikanjem, ali to nešto nije rekao. Svoj govor završio je sumnjom da su vjernici svjesni tog povijesnog trenutka o kojem je govorio.”⁷⁰ (Označio autor)

Đozi je, dakle, zamjerano i ocijenjeno je antidržavnom politikom to što se prisutnima na otvaranju džamije obraćao riječima *muslimani!* Indikativan je također dio u izvještaju koji govori o tome da je Đozo kao želio nešto reći, ali to ipak nije rekao!

⁶⁴ “Zabilješka o razgovoru sa Đozo Huseinom, predsjednikom Udruženja ilmijije u BiH i odgovornim urednikom “Preporoda”, KVP-Str.pov.-055-77/79, ABIH.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ “Osporavanje pozitivnih nastojanja”, *Preporod*, br. 19 (219), Sarajevo, 1979, str. 3.

⁶⁸ Na govor Hamdije Jusufspahića i Huseina Đoze na otvaranju džamije u Poriču 23. septembra 1979. sredstva javnog informisanja Radio-televizija i *Oslobodjenje* reagovali su mjesec dana kasnije

27. odnosno 28. oktobra 1979. godine.

⁶⁹ “Izvještaj sa otvorenja novosagrađene džamije u džematu Poriče”, Arhiv MIZ Bugojno, br. 115/79, od 8.10.1979.

⁷⁰ “Teleks OK SK Bugojno o proslavi prilikom otvorenja džamije (23.IX 1979. g.), KVP-Str. pov. – 09-83/79, ABIH.

Ako, dakle, nema djela koje odstupa od *linije*, pretpostavljena namjera da se ono učini bila je dovoljna M.A., obavještajcu iz Bugojna, da zaključiti kako Đozin govor *odstupa od politike našeg društva*. U UDBA-inoj dokumentaciji, pak, navodi se da je Đozo u Poriču govorio mimo protokola te da se prisutnima obratio riječima: “Braćo muslimani!”, a na otvaranju je bilo i nemuslimana. Takav njegov pristup okarakterisan je kao “napad na bratstvo i jedinstvo svih naroda”.⁷¹

O slučaju “Parergon” predsjednik Republičke konferencije SSRN BiH, Seid Maglajlija, obavio je razgovore s reisul-ulemom Islamske zajednice u SFR Jugoslaviji Naim-ef. Hadžiabdićem, Hamdijom Čemerlićem, tadašnjim predsjednikom Sabora Islamske zajednice u SFRJ i dr. Ahmedom Smajlovićem, predsjednikom Starješinstva IZ u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji. Reisul-ulema Hadžiabdić izjavio je da je za sva dešavanja oko *Parergona* kriv Derviš Sušić koji je svojim pisanjem izazvao reakciju *Preporoda* i Udruženja ilmijje. Sa svoje strane on nije u taj slučaj bio ni na kakav način uključen.⁷² Na ovom mjestu važno je napomenuti da je reisul-ulema Hadžiabdić do kraja zadržao neutralan stav oko slučaja *Parergon* iako su na njega vršeni pritisci da, prije svih, kazni Aziza Kadribegovića koji je u to vrijeme bio sekretar u Rijasetu i član redakcije *Preporoda*. Koliko je autoru ovih redova poznato, reisul-ulema Hadžiabdić to nije učinio. Uz reisul-ulemu, na strani *Preporoda* i Udruženja ilmijje bio je i Hamdija Čemerlić koji je u razgovoru sa Seidom Maglajlijom rekao da je on dao Hilmi Neimarliji saglasnost da u *Preporodu* reaguje na *Parergon* jer smatra da je to pisanje Derviša Sušića “čisti pamflet”. S druge strane, dr. Ahmed Smajlović spremno je prihvatio sve kritike vlasti kao i to da javno reaguje na, kako je to u razgovoru navedeno, “negativne pojave koje su se desile.”⁷³

Odmah nakon obavljenih razgovora u SSRN, dr. Ahmed Smajlović zakazao je 19. novembra 1979. godine vanrednu sjednicu Starješinstva

Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji na kojoj su usvojeni zaključci:

- 1) Starješinstvo prima na znanje informaciju o obavljenim razgovorima reisul-uleme, predsjednika Vrhovnog sabora i predsjednika Starješinstva s predsjednikom Republičke konferencije SSRN BiH Seidom Maglajlijom.
- 2) Starješinstvo stoji na principima bratstva, jedinstva i zajedništva u samoupravnoj domovini i to smatra islamskom dužnošću. Svemu što šteti pomenutim principima Starješinstvo će se odlučno suprotstaviti.
- 3) Starješinstvo duboko žali što je na otvaranju vjerskog objekta došlo do nezgodnog istupa Hamdija-ef. Jusufspahića i vjeruje da će Starješinstvo IZ SR Srbije čiji je Hamdija-ef. službenik u njegovom slučaju donijeti adekvatnu odluku. Na osnovu izvještaja člana Starješinstva u SR Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, Mustafa-ef. Nurkića, koji je u svojstvu vjersko-prosvjetnog referenta u Bugojnu bio organizator svečanosti otvaranja džamije u poriču, Husein-ef. Đozo u svom govoru nije učinio nikakav propust. Predsjednik Starješinstva izvinio se javno, otvoreno i iskreno u ime Islamske zajednice, u ime pripadnika i vjerskih službenika i u svoje ime na otvaranju džamije u Boljkovcu kod Gornjeg Vakufa.
- 4) Starješinstvo nema nikakve ingerencije na pisanje *Preporoda* koji je glasilo Udruženja ilmijje koje je nadležno da rješava pitanja nastala oko polemike s *Oslobođenjem*. U nastaloj polemici Starješinstvo nije učestvovalo.

- 5) Starješinstvo preporučuje Vrhovnom starješinstvu IZ u SFRJ da čim prije održi svoju sjednicu o nastalim pitanjima jer službenici koji su izazvali spomenute nesporazume nisu službenici ovog Starješinstva niti njegovih organa i institucija.⁷⁴

Starješinstvo Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji zajedno sa svojim predsjednikom ogradilo se od Huseina Đoze i redakcije *Preporoda* i otvoreno i iskreno se izvinilo zbog “nesmotrenosti” na otvaranju džamije u Poriču. Svu odgovornost ovo Starješinstvo za nastalu situaciju prebacilo je na Udruženje ilmijje i Vrhovno islamsko starješinstvo.

Osjetivši da bi svoje prijatelje i saradnike mogao dovesti u neugodnu situaciju da raspravljaju o njemu, Husein Đozo je 21. novembra 1979, dva dana nakon sjednice Starješinstva, podnio ostavku na dužnost predsjednika Udruženja ilmijje i odgovornog urednika *Preporoda*. U ostavci je naglasio da je povjerene dužnosti nastojao izvršavati koliko je mogao i znao, pri čemu:

“Uvijek sam se, to posebno ističem, rukovodio plemenitim namjerama i interesima ilmijje, Islamske zajednice i interesima šire društvene zajednice. Ne poričem eventualne greške, jer ko radi taj i griješi. Ali kategorički tvrdim da nisu bile svjesno počinjene.”

Na kraju se zahvalio svima na saradnji uz napomenu da ostaje na raspolaganju Udruženju ilmijje.⁷⁵ Uz Đozo, ostavku na dužnost glavnog urednika *Preporoda* podnio je Hilmo Neimarlija. No, iako su Đozo i Neimarlija podnijeli ostavke na pomenute dužnosti poslije čega je bilo očekivano da prestanu napadi na njih, to se nije desilo. Husein Đozo i Hilmo Neimarlija nisu nimalo pošteđeni na sjednici Izvršnog

⁷¹ “Analitički presjek saznanja o neprijateljskoj djelatnosti Đozo Huseina”, AOSABIH.

⁷² “Zapisnik sa Šeste sjednice Komisije Izvršnog vijeća Skupštine SR BiH za odnose sa vjerskim zajednicama održane 25.12.1979.”, AKVP-Str. pov.-011-182/79, ABIH.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ “Reagovanje Starješinstva na govor Đoze i Jusufspahića u Poriču kod Bugojna”, *Informacija*, KVP-09-13/1980.

⁷⁵ “Izvršni odbor Udruženja ilmijje u SR Bosni i Hercegovini”, Porodični arhiv u vlasništvu Džemaludina Đoze, sina Husein-ef. Đoze.

odbora Udruženja ilmijje održanoj 10. decembra 1979. Izvršni odbor je, nakon prihvaćanja njihovih ostavki, ocijenio da su njih dvojica:

“...svojom djelovanjem štetili ugledu Udruženja i pasivizirali njegov rad, a pisanjem u *Preporodu* nanijeli štetu mjestu i ulozi Udruženja u društvu, ugledu i poziciji vjerskih službenika... Njihovo grupaško djelovanje nanijelo (je) veliku štetu i međuljudskim odnosima u organima i tijelima Udruženja.”⁷⁶

Uz to, na sjednici IO Udruženja ilmijje usvojen je zaključak da se iskaže nepovjerenje i razriješi dužnosti redakcija *Preporoda* te da se do daljnjeg prolongira izdavanje sljedećih brojeva *Preporoda*.⁷⁷ Pod budnim okom narodnih vlasti, 19. decembra 1979. Izvršni odbor Udruženja ilmijje usvojio je Zaključak br. 96/79. o prestanku izlaženja informativne islamske novine *Preporod* u nadležnosti i izdanju Udruženja ilmijje i prijedlogu da Starješinstvo IZ u Sarajevu preuzme u svoju nadležnost izlaženje *Preporoda*.⁷⁸ Isti dan 19. decembra 1979. zasjedalo je Starješinstvo IZ u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji. Na ovoj sjednici razmatran je pomenuti Zaključak Udruženja ilmijje nakon čega je donesena Odluka o preuzimanju u nadležnost izdavanja informativno-islamske novine *Preporod* počevši od 1. januara 1980.⁷⁹ Za glavnog i odgovornog urednika imenovan je dr. Ahmed Smajlović.

Poslije ostavke na dužnosti u *Preporodu* i Udruženju ilmijje, Husein Đozo posvetio se obavezama u Vrhovnom islamskom starješinstvu i držanju predavanja na novoosnovanom Islamskom teološkom fakultetu u Sarajevu. Iako je do smrti pozivan na informativne razgovore u Sekretarijat za unutrašnje poslove⁸⁰, u UDBA-inim dokumentima se Đozo ne spominje poslije 1979. godine. Umro je u maju 1982, nešto

više od dvije godine nakon mučnih dešavanja oko *Parergona*.

Demokratske promjene koje su se početkom 1990-ih godina počele širiti Jugoslavijom snažno su zahvatile i Islamsku zajednicu u SFRJ čiji vrh je osjetio potrebu da otvoreno i kritički progovori o greškama Zajednice u prošlosti. S tim u vezi, Vrhovni sabor Islamske zajednice u Jugoslaviji je na svom redovnom zasjedanju održanom u Sarajevu 6. oktobra 1990. godine donio Odluku kojom Islamska zajednica u Jugoslaviji potpuno odbacuje društvenu osudu rahmetli hadži Husein-ef. Đoze izrečenu i sprovedenu 1979. godine.⁸¹ Time je rahmetli Husein Đozo, barem unutar svoje Islamske zajednice, rehabilitiran.

Zaključak

O životu i intelektualnom naslijeđu Husein-ef. Đoze te njegovom utjecaju na razvoj Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini kakvu danas poznajemo napisani su brojni radovi. Do sada neistraženi segment njegovog životopisa jeste odnos socijalističkih vlasti prema Husein-ef. Đozi. U radu smo, na osnovu brojnih dokumenata, pokazali da je taj odnos bio slojevit i zavisio je od niza faktora. S jedne strane, državna vlast Đozi nikada nije oprostila njegovo učesće u SS diviziji i kasnije u školi za vojne imame u Gubenu kod Berlina, zbog čega je 1945. osuđen na pet godina zatvora i pet godina gubitka građanskih prava. Iako se u jednom periodu, posebno tokom 1960-ih godina kada se Đozino djelovanje unutar Islamske zajednice u značajnoj mjeri poklapalo s interesima socijalističkih vlasti, činilo da je to zaboravljeno, na prvi signal njegovog samostalnog angažmana suprotnog željama vlasti, Đozina uključenost u SS diviziju se kao giljotina podizala nad njegovom glavom. U radu smo dokumentirali

da se to desilo 1972. godine kada su Đozine aktivnosti oko promoviranja nacionalnosti Muslimana (Bošnjaka), po ocjeni vlasti, izašle iz sfere vjerskog u sferu političkog djelovanja.

S druge strane, socijalističku vlast, a posebno one njene aspekte koji su se manifestirali kroz razvoj prosvjete, kulture i borbe protiv zaostalosti, Đozo je prihvatio kao svoju i snažno je promovirao sa stranica *Glasnika VIS-a*, *Preporoda* i kao predsjednik Udruženja ilmijje. Iako ga je, kako smo spomenuli, 1972. godine vlast primorala da odstupi s pozicije odgovornog urednika *Preporoda*, Đozo je to prihvatio nastavljajući da i dalje djeluje u ubjedenju da socijalistička vlast predstavlja dobar okvir za razvoj vjerskih i nacionalnih stremjenja Bošnjaka.

Otriježnjenje je došlo 1979. godine. Naime, u ljeto te godine *Oslobodjenje* je u nastavcima objavljivalo *Parergon* u kojem je autor Derviš Sušić s omalovažavanjem i na ponižavajući način pisao o djelovanju jednog dijela bošnjačke uleme tokom Drugog svjetskog rata. Đozo se, naravno, prepoznao u *Parergonu* i duboko ga je kao čovjeka zaboljelo saznanje da mu socijalistička vlast, koju je prihvatio kao svoju, nikada nije oprostila davne mladalačke grijehe. Ponos i ljudsko dostojanstvo nisu mu dozvoljavali da nijemo pređe preko uvreda Derviša Sušića. Husein Đozo bio je hrabar čovjek. Unatoč silnim pritiscima kojima je bio izložen nikada nije pognuo glavu i nije šutio onda kada je smatrao da treba govoriti. Tako je bilo na konferenciji u Mogadišu; za vrijeme odlaska na hadž u Irak; u trenucima kada je UDBA od njega tražila da postane njen doušnik i da prati neke bivše pripadnike organizacije “Mladi muslimani”; a posebno kada je Derviš Sušić počeo objavljivati *Parergon*. Naravno, reagiranje *Preporoda* i Udruženja ilmijje čiji je

⁷⁶ “Održana sjednica Izvršnog odbora Udruženja ilmijje u BiH”, *Informacija*, KVP-09-13/1980.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ “Republičkom sekretarijatu za informacije” Arhiv IZ u BiH, Gazi Husrevbegova biblioteka, Udruženje ilmijje

u SR BiH, br. 99/79, od 24.12.1979.

⁷⁹ “Odluka”, Starješinstvo IZ u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, br. 4955/79, od 19.12.1979, AGHB.

⁸⁰ “Poziv za stranku”, Porodični arhiv u vlasništvu Džemaludina Đoze, sina Husein-ef. Đoze.

⁸¹ “Odluka, Islamska zajednica u Jugoslaviji potpuno odbacuje društvenu osudu rahmetli hadži Husein ef. Đoze izrečenu i sprovedenu 1979. godine”, *Glasnik Rijaset* IZ-a, br. 11, Sarajevo, 1990, god. LIII, br. 11, str. 109.

Đozo bio predsjednik na pisanje *Parergona*, socijalistička vlast iskoristila je da se obračuna s njim, tada je već bilo sasvim jasno da ga je sve vrijeme “trpila”, a nikada prihvatila. Pod pritiskom državnih vlasti, režimskih

medija, pa i onih koji su dolazili iz Islamske zajednice, Đozo je bio prinuđen odstupiti i iz *Preporoda* i s pozicije predsjednika Udruženju ilmije.

Nešto više od dvije godine poslije tih događaja, a godinu prije

Sarajevskog procesa koji je predstavljao kulminaciju obračuna socijalističke vlasti s bošnjačkim muslimanskim intelektualcima, 1982. umro je Husein-ef. Đozo. Rehabilitaciju od državnih vlasti do danas nije dobio.

Literatura

- (1979). “Osporavanje pozitivnih nastojanja”, *Preporod*, 19, 3.
- (1990). “Odluka Islamska zajednica u Jugoslaviji potpuno odbacuje društvenu osudu rahmetli hadži Husein ef. Đoze izrečenu i sprovedenu 1979. godine”, *Glasnik Rijaseta IZ-a*, LIII, 11, 109.
- Duranović, Amir (2021). *Islamska zajednica u jugoslovenskim socijalizmu*. Sarajevo: Udruženje za modernu historiju.
- Đozo, Husein (1941). “Skrb o siročadi (jetimima)”, *Glasnik IVZ*, X, 8, 213.
- Đozo, Husein (1941). “Islamske dužnosti prema siromašnim”, *Glasnik IVZ*, IX, 10, 312.
- Đozo, Husein (1942). “Borba i žrtve”, *El-Hidaje*, VI, 1-2, 7.
- Đozo, Husein (1942). “Smisao borbe u islamu”, *Osvit*, I, 42-43, 9.
- Đozo, Husein (1942). “Islamska odvažnost”, *Glasnik IVZ*, X, 6, 166.
- Đozo, Husein (1958). “Marija, majka Isusova, u Kur’anu i islamskoj predaji”, *Glasnik IVZ*, IX, 6-8, 276-285.
- Đozo, Husein (1959). “Uz članak ‘Mededija usluga’”, *Glasnik VIS*, X, 4-6, 171-172.
- Jahić, Adnan (2013). “Ideja autonomije Bosne i Hercegovine 1941-1945. u okvirima izvora i historijske rekonstrukcije”, *Historijska traganja*, XII, 155-183.
- Jahić, Adnan (2018). “Odnos Islamske vjerske zajednice Nezavisne države Hrvatske prema vojno-političkoj akciji hafiza Muhameda ef. Pandže u jesen 1943. godine”, *Prilozi*, 47, 217-228.
- Karčić, Fikret (2006). “Šta je to ‘islamska tradicija Bošnjaka’”, *Preporod*, 23/841, 15.
- Lukić, Dejan (1968). “Poziv na sveti rat”, *Oslobođenje*, br. 7315, od 13.10.1968.
- Neimarlija, Hilmo (1979). “Sporodno djelo – Povodom ‘Parergona’ Derviša Sušića”, *Preporod*, 18, 1.
- “Oštra Kritika ‘Oslobođenja’ – Povodom pisanja Preporoda o Parergonu D. Sušića”, *Preporod*, 19, 3.
- Purivatra, Atif (1998). “Uloga Husein-ef. Đoze u popisu stanovništva 1971”, u: *Život i djelo Husein ef. Đoze*. Sarajevo: Fakultet islamskih nauka, 55-57.
- Halilović, Mehmed (1972). “Ekstremi u ime vjere”, *Oslobođenje*, od 27.5.1972, 5.
- Sušić, Derviš (1979). “Parergon – Svjedoci su živi”, *Oslobođenje*, od 6.8.1979, 5.

الموجز

موقف السلطات الاشتراكية من الشيخ حسين جوزو

ألفير دورانوفيتش

بناء على وثائق مكتبة الغازي خسرو بك، وأرشيف عائلة الشيخ حسين جوزو، وأرشيف اللجنة الجمهورية للشؤون الدينية، وأرشيف وكالة المخابرات والأمن في البوسنة والهرسك، الذي يحتوي على أرشيف أمن الدولة، يناقش الكاتب موقف السلطات الاشتراكية في البوسنة والهرسك من الشيخ حسين جوزو، المفكر الإسلامي الذي ترك بأنشطته بصمة واضحة في المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك في النصف الثاني من القرن العشرين. ويكشف المؤلف في الجزء الأول من المقال تفاصيل غير معروفة من سيرة حسين جوزو، تتعلق بأنشطته خلال الحرب العالمية الثانية، والتي ارتكز عليها بالفعل موقف سلطات الدولة تجاهه في فترة الحكم الاشتراكي. ثم ينتقل الكاتب للحديث عن عودة حسين جوزو إلى المشيخة الإسلامية عام 1960 من وجهة نظر السلطات الاشتراكية. وتؤكد المواد والمصادر المحفوظة بوضوح أن حسين جوزو، كان يتمتع بأخلاق سامية، جعلته يرفض أن يكون منحرفاً للسلطات، ولم تتعرض السلطات الاشتراكية للشيخ حسين جوزو بأي مضايقات إلا بعد أن صارت أنشطته تتعارض مع مقاصدها، وفقاً لتقييم سلطات الدولة ذاتها، عندها عمدت إلى تفعيل كل الآليات المتاحة، بدءاً من التحقيقات الشفهية، ومروراً بالهجوم عبر وسائل إعلام النظام، وانتهاءً بتهديده داخل مؤسسة المشيخة الإسلامية للضغط عليه ودفعه للاستقالة من المهام التي كان يؤديها والعودة إلى إطار العمل الذي تفضله الحكومة.

الكلمات الرئيسية: حسين جوزو، سليمان كيمورا، UDBA (أمن الدولة)، لجنة الشؤون الدينية، باربرجون (Parergon)

Summary

THE ATTITUDE OF THE SOCIAL GOVERNMENT TOWARDS HUSEIN-EF. ĐOZO

Elvir Duranović

Based on the documents found in Gazi Husrev-bey's Library, the family archive of Husein ef. Đozo, the Archives of the State Commission for Religious Issues and the Archive Information and Security Agency, wherein the archive of UDBA is also preserved, the author here thematises the attitude of the socialist government towards Husein ef. Đozo, an Islamic thinker whose endeavour marked the second half of the 20th century within the Islamic Community of Bosnia and Herzegovina. The first part of the article reveals some lesser-known biographical details of Husein Đozo related to his activities during the Second World War, which in particular were the basis for the State's opinion later, in the socialist period. Further on, the author discusses the socialist government's view regarding Đozo's decision to return to the Islamic Community in the year 1960. All the preserved documents undoubtedly show that Husein Đozo, as a person of high morality, refused to act as a government informer and that the same government would leave him alone for so long as his activities were in line with the government's agenda. However, each time his actions were esteemed to be contrary to its objectives, the government would initiate all available mechanisms, such as informative hearings, and exercising pressure via regime-controlled media all to force him into resigning from his current duties and returning to a more desirable frame of work.

Keywords: Husein Đozo, Sulejman Kemura, UDBA, Commission for Religious Issues, Parergon